

«Τι μου είπε ο Σταϊνμάιερ στην Κάντανο»

Ο 91χρονος Κρητικός Αλέξανδρος Παπαδερός, που έζησε τις θηριωδίες των ναζί στην Κρήτη, μιλά στην «Κ» για τη συνάντησή του με τον Γερμανό πρόεδρο, το βιβλίο που του πρόσφερε και το χειρόγραφο με μεταφρασμένους τους στίχους ενός συμβολικού ριζίτικου. Αφηγείται τη μαρτυρική ιστορία του τόπου του και της οικογένειάς του.

[Βίκυ Κατεχάκη](#)

Όταν πριν από λίγες μέρες, ο **πρόεδρος της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας, Φρανκ-Βάλτερ Σταϊνμάιερ** βρέθηκε στην **Κάντανο**, ένα από τα μαρτυρικά χωριά των [Χανίων](#), για να καταθέσει στεφάνι στο μνημείο των Ελλήνων εκτελεσθέντων από τους [Γερμανούς](#), χρειάστηκε να σταματήσει αρκετές φορές στον δρόμο για να μιλήσει με ντόπιους, να ακούσει τις ιστορίες τους από την περίοδο της [κατοχής](#), ακόμη και τις έντονες διαμαρτυρίες ορισμένων για το θέμα των [γερμανικών αποζημιώσεων](#).

Ο **Αλέξανδρος Παπαδερός**, ένας **91χρονος άνδρας με καταγωγή από το κοντινό χωριό του Λιβαδά**, περίμενε τη σειρά του για να στραφεί προς τον Γερμανό αξιωματούχο και να μιλήσει σε εκείνον και τη σύζυγό του. Προσκεκλημένος και ο ίδιος στο επίσημο γεύμα που δόθηκε στη μεγάλη τραπεζαρία της Ενορίας, ο ηλικιωμένος Κρητικός που είναι και **πρόεδρος της Εταιρείας για την Ιδρυση Μουσείου της Μάχης της Κρήτης**, λίγο νωρίτερα είχε ακούσει την ομιλία του Σταϊνμάιερ ο οποίος είχε ζητήσει συγγνώμη για τα βαριά εγκλήματα της χώρας του, αλλά και την καθυστέρηση της Γερμανίας να τα τιμωρήσει.

«Δεν θα απαλλαγούμε ποτέ από αυτήν την ντροπή. [...] Όλοι μαζί θα πρέπει να διατηρήσουμε άσβεστη τη μνήμη αυτών των θηριωδιών που ακόμη και οι φωτογραφίες δεν μπορούν να αποτυπώσουν, προκειμένου να μη ζήσει η ανθρωπότητα τέτοιες στιγμές», είχε πει ο Γερμανός πρόεδρος. Ο Παπαδερός τού έδωσε το χέρι του και μιλώντας άπταιστα στη γλώσσα του, τού προσέφερε ένα βιβλίο και μαζί ένα δικό του χειρόγραφο κείμενο. Το βιβλίο που εκδόθηκε φέτος στα Χανιά, είχε τίτλο «Πρακτικά Γερμανικών Δικαστηρίων για Εγκλήματα Πολέμου στην Κρήτη», ενώ το κείμενο μεταφρασμένο στα γερμανικά, περιέγραφε την καταστροφή που υπέστη ο τόπος του από τους [ναζί](#), τον Σεπτέμβριο του 1943, δεδομένου ότι ο Λιβαδάς υπήρξε ένα από τα σημαντικότερα αντιστασιακά κέντρα της περιοχής.

Στιγμιότυπο από τον διάλογο του προέδρου της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας, Φρανκ-Βάλτερ Σταϊνμάιερ με τον 91χρονο Κρητικό Αλέξανδρο Παπαδερό στην Κάνταντο, στις 31 Οκτωβρίου. (Φωτογραφία από τα social media του Γερμανού Προέδρου).

«Καθώς ο κ. Σταϊνμάιερ κρατούσε τα χέρια μου, εγώ τόλμησα να του πω κάτι που είχα μάθει για τον ίδιο. “Κύριε πρόεδρε, συγκινήθηκα όταν έμαθα ότι προσφέρατε στη σύζυγό σας ένα νεφρό κι έτσι χαιρόμαστε που τη βλέπουμε σήμερα μαζί σας. Προτείνω να ζητήσουμε από την κ. Ούρσουλα (σσ. φον ντερ Λάιεν) να δημιουργήσει ένα Ευρωπαϊκό Ταμείο Απονομής Επαίνου και οικονομικής βοήθειας σε όσους προσφέρουν μέλη του σώματός τους για μεταμόσχευση. Το Ταμείο να φέρει το όνομά σας”».

Τα λόγια του Αλέξανδρου Παπαδερού για την πράξη αγάπης του Γερμανού πολιτικού προς τη σύζυγό του, προκάλεσαν τη συγκίνηση του Σταϊνμάιερ, ο οποίος εκείνη την ώρα έσφιξε δυνατά τα χέρια του ηλικιωμένου Κρητικού, όπως ο ίδιος περιγράφει στην «Κ».

Ο συμβολισμός του ριζίτικου τραγουδιού

Πριν τον αποχαιρετίσει τού έδωσε κι ένα χαρτί με μεταφρασμένους τους στίχους ενός συμβολικού, ριζίτικου τραγουδιού που ύστερα από λίγο θα τραγουδούσαν γύρω από το τραπέζι του, οχτώ μαυροφορεμένοι άνδρες:

«Γροικάτε ήντα παράγγελνε η Κρήτη των παιδιών τση.

Μετρήσετε τα μνήματα των εδικών και ξένων.

Σ' ούλα να ανάψετε κεριά, λιβάνι και καντήλι.

Κι αν έρθουν και δικολογιές των ξένων σκοτωμένων, να τσοι φιλοξενήσετε!.

«Το τραγούδησε η χορωδία και νομίζω ότι συγκινήθηκε ο άνθρωπος με αυτό το ριζίτικο. Κατάλαβε το νόημά του», λέει ο Παπαδερός στην «Κ», εξηγώντας τη σημασία που έχει η φιλοξενία στον τόπο του. «Αυτό είναι το μεγαλείο της ψυχής της Κρήτης», τού είπα.

Η αντίσταση του Λιβαδά

Ο Αλέξανδρος Παπαδερός, που στάθηκε μπροστά στον Σταϊνμπίερ, δεν βρέθηκε τυχαία εκείνη τη μέρα στην Κάντανο. Ο ίδιος είχε ζήσει αρκετά χρόνια στη Γερμανία παρακολουθώντας στο Πανεπιστήμιο του Μάιντς μαθήματα Θεολογίας, Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικών, Θρησκευσιολογίας και Κοινωνιολογίας. Ήταν μια απόφαση που έλαβε τότε, θέλοντας να δει τη Γερμανία με άλλο μάτι, διαχωρίζοντάς την από τις θηριωδίες των ναζί. Αλλωστε, ως παιδί, ο Παπαδερός είχε πάρει μέρος στον αγώνα των Κρητικών ενάντια στους Γερμανούς κατακτητές. Το χωριό του, ο Λιβαδάς, ήταν ένα από τα τρία χωριά του Ανατολικού Σελίνου Κρήτης που μαζί με το Κουστογέρακο και τη Μονή, έγιναν στάχτη από τους Γερμανούς. Ήταν 1943 και ο Παπαδερός ήταν μόλις 10 ετών.

«Τα χωριά μας είχαν πάντα μεγάλη παράδοση αντίστασης στους εκάστοτε επιδρομείς που ήθελαν να βλάψουν την Κρήτη. Έτσι έγινε και στην περίπτωση του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Η πρώτη αντιστασιακή ενέργεια ήταν να φιλοξενήσουμε Βρετανούς οι οποίοι μετά τη Μάχη της Κρήτης, το '41, δεν είχαν προλάβει να φύγουν από το νησί. **Όλες οι οικογένειες του χωριού μας ανέλαβαν κάποιους από αυτούς τους καταδικωμένους στρατιωτικούς, ενώ τα γερμανικά αεροπλάνα έριχναν κάθε μέρα προκηρύξεις, απειλώντας με θάνατο όποιον θα έδινε έστω και την παραμικρή βοήθεια προς τους Βρετανούς**», αναφέρει ο Παπαδερός και θυμάται την πρώτη δική του πράξη πολεμικής αντίστασης.

Μας ανέθεσαν να μεταφέρουμε καθημερινά στη σπηλιά όπου φιλοξενούσαμε τους Βρετανούς όλα όσα χρειάζονταν, από το φαγητό και το νερό μέχρι τα καθαρά τους ρούχα. Και τους τρεις μάς είχαν διδάξει οι γονείς μας πώς να κινούμαστε και να προσέχουμε εάν βλέπαμε αεροπλάνα ή οτιδήποτε άλλο ύποπτο στον δρόμο μας.

«Η οικογένειά μας είχε αναλάβει πέντε άτομα και ο πατέρας μας ο οποίος ήταν έμπειρος στον πόλεμο, έδωσε στα τρία αγόρια της οικογένειας –τα άλλα τρία ήταν κορίτσια– την ευκαιρία να δοκιμάσουμε κι εμείς τις εμπειρίες του πολέμου. Μας ανέθεσαν να μεταφέρουμε καθημερινά στη σπηλιά όπου φιλοξενούσαμε τους Βρετανούς όλα όσα χρειάζονταν, από το φαγητό και το νερό μέχρι τα καθαρά τους ρούχα. Και τους τρεις μάς είχαν διδάξει οι γονείς μας πώς να κινούμαστε και να προσέχουμε εάν βλέπαμε αεροπλάνα ή οτιδήποτε άλλο ύποπτο στον δρόμο μας».

Ο Φρανκ-Βάλτερ Σταινμάιερ περιηγείται σε έκθεση φωτογραφιών από τη Μάχη της Κρήτης. (Φωτογραφία από τα social media του Γερμανού προέδρου).

«Οι τράγοι στσι κήπους!»

Η 29η Σεπτεμβρίου του '43 ήταν η μέρα που ξεκίνησε η καταστροφή του Λιβαδά και ο ηλικιωμένος Κρητικός τη θυμάται με κάθε λεπτομέρεια.

«Έτυχε να με ξυπνήσει πολύ νωρίς η μητέρα μου για να πάω να “κουτελώσω” (σ.σ. να εμποδίσω) τα πρόβατά μας για να μην μπουν στη λεγόμενη νεκρή ζώνη. Είναι μια περιοχή που είχαν καταλάβει στον Σταθμό της Σούγιας οι Γερμανοί και είχαν ορίσει πως ό,τι εισέρχεται εκεί χωρίς την έγκρισή τους θα γινόταν δική τους περιουσία. Εκείνη την ώρα λοιπόν, που δεν είχε ξεδιαφωτίσει ακόμη ο ήλιος, έτυχε να δω πρώτος τους Γερμανούς στρατιώτες να ανεβαίνουν προς το χωριό. Έτρεξα τότε αμέσως πίσω στο χωριό και άρχισα να φωνάζω το σύνθημα που ήταν συμφωνημένο για μία τέτοια περίπτωση: “Οι τράγοι στσι κήπους!”, εννοώντας πως ήρθαν οι Γερμανοί».

Έτυχε να δω πρώτος τους Γερμανούς στρατιώτες να ανεβαίνουν προς το χωριό. Έτρεξα τότε αμέσως πίσω στο χωριό και άρχισα να φωνάζω το σύνθημα που ήταν συμφωνημένο για μία τέτοια περίπτωση: «Οι τράγοι στσι κήπους!», εννοώντας πως ήρθαν οι Γερμανοί.

Ο νεαρός τότε Παπαδερός πήγε στην εκκλησία, χτύπησε την καμπάνα με ρυθμό που ήταν κι αυτός συμφωνημένος και κάπως έτσι οι άνδρες του χωριού πρόλαβαν να αρπάξουν τα όπλα τους και να ανέβουν στο βουνό, όπου συνεχίστηκαν οι μάχες.

«Ακολούθησε ο βομβαρδισμός του χωριού. Με μυδράλια έκοβαν τα δέντρα σαν τα αγγούρια, κάνοντας μεγάλες καταστροφές χωρίς όμως να ρίξουν τις βόμβες πάνω στα σπίτια. Οχι από απροσεξία ή ανικανότητα των πιλότων, αλλά εξαιτίας της διαταγής που είχε εκδώσει ο **Στούντεντ, ο πτέραρχος που είχε σχεδιάσει τη Μάχη της Κρήτης**. Είχε ορίσει ότι όταν θα επρόκειτο για καταστροφή χωριών, να λεηλατούνται πρώτα τα σπίτια και ύστερα να τα καταστρέφουν. Ήταν και το πλιάτσικο βλέπετε».

Κάτοικοι του Λιβαδά μέσα σε χαλάσματα μετά τον βομβαρδισμό του χωριού τους από τους Γερμανούς, το 1943. (Φωτογραφία από το αρχείο του Α. Παπαδερού)

Οι Γερμανοί, όπως διηγείται ο Παπαδερός στην «Κ», μπήκαν στο χωριό κι εκεί βρήκαν παιδιά και γυναίκες που δεν είχαν προλάβει να ξεφύγουν.

Ο ίδιος είχε απομείνει εκεί χωρίς την οικογένειά του και οδηγήθηκε μαζί με τους υπόλοιπους συγχωριανούς του σε ένα σημείο του χωριού για να παραδοθούν.

«Είχαν αφήσει μόνο ένα σπίτι που δεν είχαν κάνει εκείνο το πρωί με σκοπό να διανυκτερεύσουν τα γυναικόπαιδα. Το έκαψαν βέβαια την επομένη», αφηγείται.

Κατέβηκαν τα νεότερα παιδιά και να σου οι Γερμανοί με τα τουφέκια, άρχισαν να ρίχνουν στο ψαχνό. Και έπεσε η πρώτη κοπέλα, η Αμαλία Τσουρή, 14 χρόνων, νεκρή. Άλλοι τραυματίστηκαν.

«Την άλλη μέρα το πρωί, παρατηρήσαμε ότι δεν υπήρχαν Γερμανοί και ότι τα αεροπλάνα βούιζαν από πάνω μας. Φοβηθήκαμε ότι θα μας βομβαρδίσουν. Τα αγόρια κάναμε την κίνηση να δούμε μήπως μπορούσαμε να φύγουμε από το σπίτι και όταν δεν είδαμε κανέναν, φωνάξαμε να κατέβουν όλοι γρήγορα. Κατέβηκαν τα νεότερα παιδιά και να σου οι Γερμανοί με τα τουφέκια, άρχισαν να ρίχνουν στο ψαχνό. Και έπεσε η πρώτη κοπέλα, η Αμαλία Τσουρή, 14 χρόνων, νεκρή. Άλλοι τραυματίστηκαν».

«Μας προόριζαν για το Νταχάου»

Οι δύσκολες συνθήκες συνεχίστηκαν με το 10χρονο αγόρι να οδηγείται μαζί με τους υπόλοιπους κατοίκους του Λιβαδά στις φυλακές της Αγιάς.

«Εκεί άρχισε η μεγάλη περιπέτειά μας. Γύρω στα μέσα του Οκτώβρη μας έδωσαν την εντολή να βγούμε από το κελί. Μας οδήγησαν σε ένα σημείο της φυλακής και μας διέταξαν να βγάλουμε όλα μας τα ρούχα. Καταλαβαίνετε τι σήμαινε για τις γυναίκες του χωριού μας να ξεγδυθούν μπροστά στους στρατιώτες, φοβερά πράγματα. Μας έβαλαν κάτω από ντους να πλυθούμε, αλλά βγαίνοντας έξω, είδαμε ότι τα ρούχα μας είχαν εξαφανιστεί. Εντυσαν τις γυναίκες με γερμανικά, στρατιωτικά ρούχα, ενώ σε εμάς τα παιδιά έδωσαν ένα πουκαμισάκι. Μας προόριζαν για το Νταχάου», λέει ο Παπαδερός που θυμάται την προσπάθεια του δεσπότη Χανίων να αποτρέψει αυτή τη μεταφορά. Στις 26 του Οκτώβρη, ανήμερα του Αγίου Δημητρίου, ο χειρότερος εφιάλτης θα έπαιρνε τέλος.

«Ανοιξε η σιδηρόπορτα στο κελί με θόρυβο και οι Γερμανοί άρχισαν να φωνάζουν τα ονόματα των τεσσάρων παιδιών. Εγινε χαμός. Οι γυναίκες φώναζαν και όλοι πιστέψαμε ότι είχε αρχίσει η εκτέλεσή μας. Μας έβγαλαν έξω κι εκεί μας περίμενε ένα αυτοκίνητο. Τελικά, μάς έστειλαν σπίτι, εμένα με πήγαν στο ορφανοτροφείο των Χανίων».

Σχεδόν ό,τι απέμεινε από τον Λιβαδά, ένα από τα μαρτυρικά χωριά της δυτικής Κρήτης, που κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο έγινε στάχτη από τους Γερμανούς. (Φωτογραφία από το αρχείο του Α. Παπαδερού)

Χρειάστηκε να περάσει λίγος καιρός για να μπορέσει να βρεθεί ξανά με τους δικούς του που φιλοξενούνταν πλέον σε συγγενείς τους, στο χωριό Κακοδίκι. Γνώριζε ήδη ότι ήταν όλοι ζωντανοί.

«Βρήκα τρόπο και ειδοποίησα τον πατέρα μου ότι ήθελα να φύγω. Το είπα και στον διευθυντή του ορφανοτροφείου και κανόνισαν με έναν από τους αντάρτες του χωριού μας, να με πάει με ένα φορτηγό στην οικογένειά μου. Καταλαβαίνετε τις χαρές όταν ξανασμίξαμε!»

Ο Ειρηναίος Γαλανάκης και οι σπουδές στη Γερμανία

Μετά τον πόλεμο, ο Αλέξανδρος Παπαδερός κατάφερε να φοιτήσει στην Εκκλησιαστική Σχολή Κρήτης μέχρι το 1952. Εκεί μεταξύ άλλων δασκάλων είχε τον Ειρηναίο Γαλανάκη, τον μετέπειτα μητροπολίτη Κισσάμου και Σελίνου και αργότερα Γερμανίας.

Ήταν άριστος δάσκαλος. Ήξερε πως τα παιδιά της εποχής εκείνης είχαμε ζήσει δύσκολες στιγμές και προσπαθούσε με μεγάλο ζήλο και τεχνάσματα να μας αλαφρύνει τη μνήμη.

«Ήταν άριστος δάσκαλος. Ήξερε πως τα παιδιά της εποχής εκείνης είχαμε ζήσει δύσκολες στιγμές και προσπαθούσε με μεγάλο ζήλο και τεχνάσματα να μας αλαφρύνει τη μνήμη. “Ξέρετε παιδιά μου όπως έλεγε ο μεγάλος Γερμανός ποιητής, ο Γκαίτε...” και έλεγε κάτι από τον Γκαίτε. Αυτό ήταν ευεργετικό μεν, αλλά ταυτόχρονα προβληματικό γιατί δεν καταλάβαινα πώς ήταν δυνατόν ένας τέτοιος λαός όπως αυτός που ζήσαμε εμείς στην κατοχή να έχει ανάμεσά του τέτοιες προσωπικότητες».

Ολοκληρώνοντας τις θεολογικές του σπουδές –λίγα χρόνια αργότερα στη Θεσσαλονίκη– ο Παπαδερός έλαβε υποτροφία από το Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών και ταξίδεψε στη Γερμανία. Μετά το διδακτορικό του στο Μάιντς, επέστρεψε στο νησί του και δημιούργησε στο Κολυμπάρι Χανίων μαζί με τον Ειρηναίο την Ορθόδοξη Ακαδημία Κρήτης, λαμβάνοντας γερμανική υποστήριξη. «Υπογράψαμε τη σύμβαση, με τη σημείωση ότι δεν συνυπολογίζεται ως αποζημίωση των Γερμανών», λέει στην «Κ».

«Χαμένη ιστορία»

Σήμερα το θέμα των γερμανικών αποζημιώσεων αποτελεί για τον ίδιο χαμένη υπόθεση. «Εγώ δεν πιστεύω ότι έχουμε πια κάτι να κερδίσουμε. Χάσαμε πολύτιμο χρόνο. Αυτό που ζητούμε έπρεπε να είχε γίνει τότε, και να είχε τελειώσει από νωρίς. Τώρα είναι χαμένη ιστορία».

Στο κείμενο με τη συνοπτική περιγραφή της καταστροφής του Λιβαδά, που παρέδωσε στον Γερμανό πρόεδρο Σταϊνμπίερ, ο Παπαδερός συμπεριέλαβε και μία προπολεμική φωτογραφία. Σε αυτήν φαίνονταν οι περίπου 60 οικογένειες που ζούσαν στο χωριό πριν από τη γερμανική εισβολή, με τη σημείωση ότι μετά την καταστροφή απέμειναν μόλις δύο.